

Staro u novom: o semantici spoliranja mramornih ulomaka u Dubrovniku i na Elafitskom otočju

UVOD

U radu će se sagledati fenomen ponovne uporabe starijih mramornih ulomaka i njihovo inkorporiranje u nova djela ili cjeline, odnosno u novi značenjski okvir, s osvrtom na dosadašnje teorijske postavke i metodologiju njegova istraživanja. U različitim povijesnim razdobljima ciljano korištenje spolija, tj. starijih elemenata, osobito od određenih vrsta materijala, često postaje sredstvo prezentacije statusa, moći i starine, pa u konceptualnom smislu spolija, kao nositelj novih značenja, funkcionira kao medij s porukom u javnom ili privatnom prostoru. Namjera je preispitati odnos između upotrijebljenih starijih mramornih ulomaka i novog prostora u koji su postavljeni, a poglavito razmotriti društveno-povijesne, umjetničke i ideološke razloge njihova implementiranja u novi kontekst na primjeru odabranih studija slučaja u Dubrovniku i na Elafitskom otočju tijekom srednjeg i novog vijeka. Zbog ponovne uporabe, ali i istovremenog upisivanja nove funkcije i novoga oblikovanja, spolije se determiniraju kao spomenici koji nadilaze jedno stilsko razdoblje i fokus se usmjerava na dugo trajanje i opetovano korištenje posve određenog bloka kamena.

Pojam spolija potječe od latinske riječi *spolium* koja označava plijen, pljačku ili oderanu kožu/krzno, odnosno nasilno otimanje, trganje, pljačkanje nekoga ili nečega u ratnom pohodu. Od ranog novog vijeka pojam spolija (tal. *spoglie*), počinje označavati antičke mramorne kipove, reljefe ili arhitektonske elemente korištene u mlađim, uglavnom srednjovjekovnim, spomenicima (Kinney, 2001: 138). Riječ je zapravo o ponovnoj uporabi ili reutilizaciji starijih obrađenih elemenata i njihovom inkorporiranju u nova djela ili cjeline. Naziv *spoglie* (lat. *spolia*) „skovan“ je u krugu rimskih humanista, erudita, antikvara i umjetnika oko 1500. godine, unutar kojega je djelovao i slavni renesansni slikar Raffaello Sanzio (1483–1520), a u načelu je imao negativnu konotaciju jer je podrazumijevao nasilno izdvajanje nekog djela iz homogene cjeline, tj. ogoljavanje i oštećivanje prvoga u korist drugoga

(Kinney, 2001: 138). U tom pogledu uporaba spolija, odnosno spoliranje starijih uradaka u nova djela ili cjeline shvaćeno je kao oskvrnuće klasične (rimске) prošlosti. Tek je u prvoj polovini 20. stoljeća pojam spolija prvi put pozitivno valoriziran u radu Hansa Petera l'Orangea naslovljenom *Der spätantike Bildschmuck des Konstantinsbogens* (1939), a posebice u djelu Friedricha Wilhelma Deichmanna pod nazivom *Säule und Ordnung in der frühchristlichen Architektur* (1940) (l'Orange, 1939; Deichmann, 1940: 140–113; usp. i Deichmann, 1975; Deichmann, 1976: 131–146). Ta promišljanja utrla su i put daljnjem proučavanju te poimanju tog vrlo složenog i raširenog fenomena u svim povijesnim razdobljima. U spomenutim radovima pojam spolija više nije shvaćen kao otuđeni i istrgnuti dio prošlosti nego kao integralan dio novog djela ili cjeline koji je promišljeno i svjesno upotrijebljen u svrhu njegova oplemenjivanja. U tom smislu uporaba spolija nije sagledana isključivo kroz praktičnu funkciju korištenja starije građe kao upotrebnog materijala, nego je izričito naglašena simbolička i estetska komponenta njihova implementiranja u novi rad. Stoga, uz već prepoznate vrijednosti, starijim elementima pridodana su i nova značenja: društveno-ekonomska, kulturna, umjetnička, politička i/ili religijska (Pensabene, 2017: 177–181, sa starijom literaturom). U različitim povijesnim razdobljima takvo ciljano korištenje starijih elemenata često postaje sredstvo prezentacije statusa, podrijetla i starine, pa se u konceptualnom smislu spolija, kao nositelj tih novih značenja, može shvatiti kao medij sa simboličkom porukom. Sagledavajući pojam spolija potrebno je istaknuti i njegovu ambivalentnost jer istovremeno pruža mogućnost razumijevanja primarnog konteksta i svrhe nastanka starijeg elementa u vidu njegove izvorne namjene i provenijencije, te razumijevanja kasnijeg konteksta i svrhe njegove ponovne uporabe (Kinney, 2001: 145). U vezi potonjega treba istaknuti kako je reutilizacija starijeg elementa nerijetko podrazumijevala prenamjenu njegove primarne funkcije, ponekad i transformaciju oblika, kao i dislokaciju, tj. premještanje građe s jedne lokacije na drugu u smislu promjene izvornog mjesta

unutar istog objekta, graditeljske cjeline ili širega područja. Također, pri detektiranju i interpretiranju razloga ponovne uporabe važno je sagledati i način na koji je stariji element implementiran u novi kontekst od njegova postavljanja, tj. pozicioniranja do eventualne obrade i transformacije, jer je spomenuto umnogome bilo uvjetovano društveno-povijesnim, umjetničkim ili ideološkim razlozima.

U izučavanju fenomena spolija posebno mjesto pripada ciljanom korištenju određenih vrsta materijala, poput skupocjenog i luksuznog mramora (lat. *marmor* < grč. μάρμαρος) jer je njegova primjena oduvijek imala estetsku i simboličku konotaciju (Kinney, 2001: 138–161; Pensabene, 2017: 177–234, sa starijom literaturom). Još od antičkoga doba taj vrlo kvalitetan kamen smatrao se simbolom političkog i društvenog prestiža, te je u mnogim slučajevima njegova uporaba imala i specifično ideološko značenje (Pensabene, 1989: 44). Mramor je bio cijenjen zbog svojih svojstava, poput čvrstoće i trajnosti, a osobito zbog izgleda i boje te specifičnog loma i refleksije svjetlosti jer poliranjem doseže iznimno visok sjaj. O njegovu prestižu ukazuje i grčki glagol μαρμαίρω (blistati), kojim se poslužio Homer opisujući sjaj ratničke opreme (Parat, 2020: 43). Mramor su poglavito cijenili Grci i Rimljani, a njegova sustavna uporaba i eksploatacija doseže vrhunac u vrijeme rimske dominacije kada postaje simbol moći i blagostanja. Velikim graditeljskim i financijskim investicijama od Rima je tada stvoren mramorni grad, a „moda“ mramora brzo se širila i izvan granica Italije u nova provincijalna središta. Uz izradu brojnih novih skulpturalnih i arhitektonskih ostvarenja od mramora, bilježimo i praksu (pre)uzimanja i korištenja starije mramorne građe već od doba Republike kada su rimski vojskovođe dopremali mramorne kipove i arhitektonske elemente kao ratni plijen po povratku s istočnih pohoda o čemu piše Plinije Stariji u XXXVI. knjizi svojega djela *Naturalis historia (Prirodoslovlje)*, Plinije Stariji, 2012: 232–233).

No intenzivnija reutilizacija starijih mramornih uradaka zamjećuje se tek od razdoblja kasne antike koje donosi niz političko-administrativnih, društvenih i religijskih promjena i kada Rimsko Carstvo u cjelini slabi pod teretom ekonomske krize, pa uslijed političke nestabilnosti i inflacije prestaju djelovati i mnogi kamenolomi s ležištem mramora diljem Mediterana. U Rimu se već u doba cara Konstantina Velikog (306–337) podiže veći broj monumentalnih zdanja koja su bila opremljena reprezentativnijim mramornim dijelovima sa starijih spomeničkih cjelina. Među njima treba istaknuti Konstantinov slavoluk sa spoliranim antičkim reljefima, kao i korištenje antičkih nosača i kapitela u prvim rano-kršćanskim bazilikama (Sv. Petar, Sv. Ivan Lateranski), jer su upravo navedeni primjeri, zasnovani na promišljanjima H. P. l'Orangea i poglavito F. W. Deichmanna, utrljali put u izučavanju i poimanju fenomena spolija.

Promišljenoj i ciljanoj uporabi tih ranije korištenih i obrađenih mramornih elemenata, u vidu figurativnih reljefa na Konstantinovom slavoluku ili kapitela i nosača u ranokršćanskim bazilikama, pridodano je simboličko značenje, npose poveznica sa slavnom rimskom prošlosti i tradicijom carske gradnje, a uočeno je i novo estetsko htijenje toga doba – spoliranje arhitektonskih elemenata antičke provenijencije u mlada rano-kršćanska sakralna zdanja (Kinney, 2006: 240; Pensabene, 2017: 178–185, sa starijom literaturom).

Oskudica mramora uzrokovana prestankom rada antičkih kamenoloma učinila je da taj luksuzni materijal postane vrlo poželjan i skup „proizvod“ u nadolazećim stoljećima srednjega vijeka, pa tako mramor postaje simbolom bogatstva, statusa, moći, podrijetla i starine. Mramor je u srednjem vijeku bio u prvom redu valoriziran zbog svojih fizičkih i estetskih svojstava koja su imale i skupocjene gemes: tvrdoća, boja, svjetlucavost površine i vrlo visoki sjaj (Kinney, 2001: 146; Kinney, 2006: 235). Stoga su pri uporabi starijih elemenata ponajviše bila vrednovana njihova „dragocjena“ svojstva – bilo da se radilo o transformaciji ili zadržavanju primarnog oblika upotrijebljenog elementa (Kinney, 2001: 146). Neke vrste mramora bile su osobito cijenjene i poželjne, poput primjerice izrazito rijetkog i vrijednog tejskog mramora (lat. *marmor Lucullum*, tal. *africano*) (Kinney, 2001: 146). Usku povezanost između pojma spolija i mramora tijekom srednjeg vijeka ponajbolje predočava konstatacija Dale Kinney: „gdje ima mramora u srednjem vijeku, ima i spolija“ (Kinney, 2006: 145). O ondašnjem učestalom spoliranju mramorne građe antičke i kasno-antičke provenijencije svjedoče brojni materijalni dokazi, ali i pisani izvori. Zasigurno je najpoznatiji Einhardov navod u životopisu Karla Velikog (o. 825), kako je taj znameniti franački vladar dao dopremiti starije mramorne stupove iz Rima i Ravenne za svoju dvorsku kapelu u Aachenu (Einhard, 1992: 92). Iako nije sigurno jesu li stariji arhitektonski elementi u kapeli zaista dopremljeni iz Rima i Ravenne, njihov spomen imao je političku konotaciju kako bi se naglasila pretenzija franačkog vladara na prestižni carski status. Nekoliko stoljeća kasnije u spisima opata Sugera (o. 1145), reformatora i obnove kraljevske opatije u Saint-Denisu, te prvog naručitelja gotičke umjetnosti, nailazimo na podatak da je i taj ugledni benediktinac prvotno namjeravao dopremiti mramor iz Rima, i to iz Dioklecijanovih termi, ali zahvaljujući Božjoj providnosti pronašao je vrijedan izvor antičkog mramora u obližnjem Pontoiseu (Panofsky, 1979: 90–91).

U stoljećima koja su slijedila Rim se pretvarao u veliki kamenolom mramora i drugih vrijednih materijala, koji su se odnosili diljem Europe. Od ranog novog vijeka nailazimo na dobro utvrđenu i konceptualiziranu praksu prezentiranja materijalnih ostataka iz prošlosti u vidu njihova promišljenog

uzidavanja u vanjska pročelja sakralnih i profanih građevina, javne i privatne namjene. Dijelovi tih starijih arhitektonskih i skulpturalnih cjelina ugrađivani su na vidljivim mjestima s obrađenom stranom okrenutom prema van, često pravilno orijentirani i uzidani u visini očiju prolaznika, pokraj ulaznih vrata ili iznad njih. Tako uzidani stariji elementi, kako antički i kasnoantički, tako i oni srednjovjekovni, zapravo su predstavljali „spomenike minulog vremena“, a njihova ključna uloga u okviru ponovne uporabe bila je da potiču oduševljenost i poštovanje zbog svoje starine, tj. drvnog podrijetla i slavne prošlosti, funkcionirajući kao medij s porukom u javnom ili privatnom prostoru.

O UPORABI MRAMORNIH SPOLIJA U DUBROVNIKU

Na prostoru današnje Hrvatske nema ležišta mramora pa se za opremanje antičkih i kasnoantičkih spomenika koristio importirani mramor, a uglavnom je riječ o cjenjenijim i zastupljenijim vrstama, poput penteličkog, prokonoškog i kararskog mramora, koji je u naše krajeve bivao dopremljen s prostora današnje Grčke, Turske i Italije. Ponovna uporaba ili reutilizacija starijih mramornih elemenata primjetna je na ovim prostorima još u razdoblju kasne antike, a poglavito dolazi do izražaja tijekom ranog srednjeg vijeka, kada je uočeno intenzivnije korištenje mramornih dijelova sa starijih spomeničkih cjelina za izradu novih liturgijskih instalacija i arhitektonske plastike s ciljem raskošnijeg opremanja ondašnjih sakralnih zdanja (Basić, Jurković, 2011: 149–185, sa starijom literaturom; usp. i Babić, 2006: 91–125). Imajući u vidu kako je u to doba bila prisutna oskudica mramora kao materijala, njime su se u načelu opremale važnije i monumentalnije sakralne građevine u urbanim sredinama, i to u prvom redu katedrale koje su često i bile ranokršćanskog podrijetla. Takvo promišljeno i ujednačeno opremanje mahom ranijih svetišta preinačenim mramornim elementima, uglavnom lišenima svojih primarnih funkcija, zamjetno je duž cijelog istočnog Jadrana, a posebice u većim urbanim, odnosno biskupskim središtima bizantske Dalmacije tijekom druge polovine 8. i početkom 9. stoljeća.¹ Spomenuto navodi na pomisao kako se radilo o ondašnjoj pojačanoj i organiziranoj aktivnosti Crkve koju su predvodili crkveni autoriteti i najmoćniji prelati na tom prostoru – biskupi.

¹ Detaljnije o primjerima ponovne uporabe mramornih elemenata na istočnom Jadranu tijekom druge polovine 8. i ranog 9. stoljeća v. Jakšić, Hilje, 2008: 16–26, 84–102, kat. br. 009–023; Basić, Jurković, 2011: 149–185, sa starijom literaturom; Piteša, 2012; Josipović, 2014: 43–62; Zornija, 2016: 23–40.

Od toga doba moguće je pratiti ponovnu uporabu starijih mramornih elemenata i u Dubrovniku, što upućuje na međusobnu povezanost rano-srednjovjekovnog Dubrovnika s ostalim istočnojadranskim središtima bizantske Dalmacije. Ponajveći broj tih dubrovačkih nalaza koncentriran je u južnom, najstarijem dijelu povijesne jezgre grada gdje su i bila najznamenitija sakralna zdanja: katedrala i crkva sv. Stjepana na Pustijerni. Na svim tim starijim mramornim elementima isklesani su predromanički reljefi s karakterističnim repertoarom simboličkih i vegetabilnih motiva koji nisu podređeni strogoj geometrizaciji „razvijenog predromaničkog stila“. Njihova vrlo visoka razina klesanja, kao i izbor motiva i kompozicijskih shema, ukazuje na bliskost s ostalim reljefima na istočnoj obali Jadrana iz druge polovine 8. i ranog 9. stoljeća (Tomas, 2014: 30–32). Od te novonastale rano-srednjovjekovne mramorne opreme očuvani su dijelovi liturgijskih instalacija, napose oltarnih ograda, ali i arhitektonske plastike.² Dvije veće ploče oltarne ograde i jedan dovratnik portala nađeni su u crkvi sv. Stjepana na Pustijerni, dok je nekoliko manjih ulomaka ploča detektirano u *Ulici od Pustijerne*, potom na lokalitetu Na Andriji, te u katedrali.³ Čini se da su ti ponovno upotrijebljeni mramorni elementi najvjerojatnije potjecali iz najstarijeg sakralnog sklopa otkrivenog podno postojeće katedrale, pa u tom pogledu ne bi trebalo isključiti mogućnost kako je dio te spomenute rano-srednjovjekovne mramorne opreme i bio izvorno namijenjen za taj sklop.⁴ Osim u povijesnoj jezgri grada, treba spomenuti i dosad neobjavljeni mramorni ulomak pilastra oltarne ograde s obližnjeg omanjeg otoka Lokruma koji je pohranjen u Arheološkom muzeju u Dubrovniku⁵

² Predromanička kamena plastika na dubrovačkom prostoru, napose sloj rane i zrele predromanike detaljnije je obrađen u radu I. Tomas: „Dubrovnik i njegov izvangradski prostor u ranom srednjem vijeku“, u: *Zbornik radova Znanstvenog skupa Prelogova baština danas II*. Ur. Danko Zelić. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti (prihvaćeno za objavu).

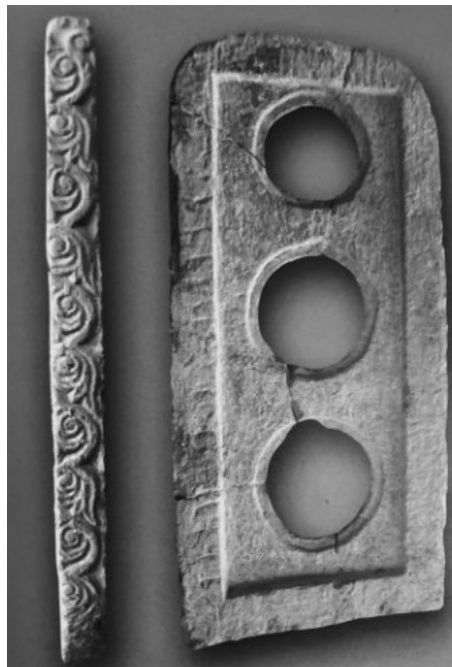
³ Mramorni ulomci pronađeni u crkvi sv. Stjepana na Pustijerni pohranjeni su u Arheološkom muzeju u Dubrovniku (dalje: AMD), a riječ je o dvjema pločama oltarne ograde (DUM AM 3698; DUM AM 3699) i jednom dovratniku portala naknadno prenamijenjenom u tranzenu (DUM AM 3692). U AMD se nalaze i dvije mramorne ploče pronađene u *Ulici od Pustijerne* (DUM AM 4628; DUM AM 4629), te jedna mramorna ploča otkrivena na lokalitetu Na Andriji (DUM AM 3748). Ovim putem zahvalila bih dr. sc. Domagoju Perkiću, voditelju dubrovačkog Arheološkog muzeja, na susretljivosti i kolegijalnoj pomoći pri mojem istraživanju građe pohranjene u AMD. Mramorne ulomke iz katedrale objavio je I. Žile (Žile, 2001: 462, 469, T IV, sl. 6, T IX, sl. 1).

⁴ I. Fisković pretpostavlja kako je najstariji sakralni sklop otkriven podno postojeće katedrale bio raskošnije opremljen – mramorom, te da je ta skupocjena građa najvjerojatnije bila premješšana na druge lokacije, poput crkve sv. Stjepana na Pustijerni (I. Fisković, 2014: 110, bilj. 65).

⁵ Mramorni ulomak pilastra oltarne ograde (DUM AM 6595) širine je 20 cm, visine 19 cm i debljine 10 cm.

Sl. 1. Pilastar oltarne ograde s otoka Lokruma, DUM AM 6595 (foto: Ivana Tomas, 2021.)

Sl. 2. Dovratnik portala/tranzena iz crkve sv. Stjepana na Pustijerni u Dubrovniku, DUM AM 3692 (Izvor: Menalo, Romana. 2018. *Ranosrednjovjekovna skulptura iz fundusa Arheološkog muzeja u Dubrovniku*. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, str. 87, sl. 41)

Sl. 3. Ploča, nepoznato nalazište, stražnja i prednja strana, DUM AM 3769 (Izvor: Menalo, Romana. 2018. *Ranosrednjovjekovna skulptura iz fundusa Arheološkog muzeja u Dubrovniku*. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, str. 98, sl. 66)

(Slika 1). Njegova prednja ploha urešena je geometrijskim prepletom kombiniranim od troprutih učvorenih kružnica i dijagonala s nepravilnim ritmom ispreplitanja traka jer se kružnice u blizini čvora prekidaju, tj. dva puta prolaze ispod susjednih traka. Identična kompozicijska shema zamijećena je i na nizu reljefa u Boki kotorskoj te na prostoru Istre i Kvarnera, a datiraju se u zadnja desetljeća 8. i prva desetljeća 9. stoljeća (Zornija, 2016: 33, 35).

Tijekom kasnijih stoljeća srednjega vijeka i u ranom novom vijeku zamjetno je korištenje tih već reutiliziranih mramornih ulomaka s isklesanim predromaničkim reljefima. No s tom razlikom što je u mladim razdobljima kod nekih ulomaka ostavljen izravniji trag prošlosti, tj. ranije tvorevine, pa je sada moguće jasnije nazrijeti preobrazbu oblika i funkcije starijeg mramornog elementa u njegovu novu (pre)namjenu. Među gore navedenim primjerima pozornost zaslužuje jedan dovratnik portala koji je naknadno prenamijenjen u tranzenu. Ulomak se nalazi u Arheološkom muzeju u Dubrovniku, a otkriven je u crkvi sv. Stjepana na Pustijerni 1920-ih godina⁶ (Slika 2). Dovratnik je relativno dobro sačuvan i reljefno je urešen. Na njemu je vješto isklesana jednopruta sinusoidna vitica s krupnim i naizmjenično usmjerenim trolisnim cvjetovima, inače, uobičajena za sloj rane predromaničke skulpture iz druge polovine 8. i početka 9. stoljeća. Vjerojatno tijekom zrelog srednjeg vijeka, kada je primjetno intenzivnije korištenje mramornih ulomaka u Dubrovniku, predromanički dovratnik je reutiliziran i prenamijenjen u oveću tranzenu s tri vertikalno usmjerena kružna otvora.⁷ Na jednoj bočnoj strani novonastale tranzene u cijelosti je očuvan predromanički reljef s viticom, bez tragova preklešavanja, pa se čini kako se radilo o svjesnom zadržavanju starijeg reljefa pri izradi mlađeg uratka. Zanimljivo je primijetiti kako je predromanički reljef zapravo i jedini dekorativni ures na toj dobro sačuvanoj tranzeni razmjerno

velikih dimenzija, što bi ukazivalo na svojevrsno valoriziranje reljefno urešenog dijela starijeg dovratnika koji sada postaje integralni dio novonastale tranzene. Ponovnu uporabu već reutiliziranog mramornog elementa s ostavljenim tragom starije dekoracije u vidu srednjovjekovnog reljefa nalazimo na još jednom primjeru u Dubrovniku. Riječ je o djelomično sačuvanoj ploči koja je pohranjena u Arheološkom muzeju, no mjesto njezina pronalaska, nažalost, nije poznato⁸ (Slika 3). Na jednoj je strani, vjerojatno u 16. stoljeću, izvedena glava krilatog anđela renesansnih obilježja, dok je na njezinoj poledini svjesno zadržan raniji ures. Na toj strani ploče isklesana je složena i vrlo pravilna geometrijska shema, s nizom učvorenih troprutih kružnica isprepletenih trostrukim dijagonalnim trakama, uobičajena za predromaničke reljefe iz prve polovine ili sredine 10. stoljeća.⁹ Ranosrednjovjekovni reljef prilično je dobro očuvan, bez tragova preklešavanja, a pretpostavlja se kako se radilo o pluteju oltarne ograde ili stranici ciborija (Menalo, 2006: 70, sl. 74; Peković, 2010: 149–150, sl. 133–134; Menalo, 2018: 98, sl. 66). Po svemu sudeći, mramorna ploča s predromaničkim reljefom potjecala je iz nekog znamenitijeg gradskog sakralnog zdanja – vjerojatno iz katedrale ili crkve sv. Petra Velikog.¹⁰

Osim navedenih primjera ponovne uporabe već preinačenih mramornih elemenata kod kojih je ostavljen vidljivi znak starine u vidu ornamentiranoga srednjovjekovnog reljefa, od novog vijeka, a osobito u vrijeme historicizma, nailazimo na praksu promišljenog uzidavanja starije reljefno urešene građe u vanjska pročelja građevina i u ogradne zidove, javne i privatne namjene. Ulomci su ciljano postavljeni na vidljivim mjestima s dekorativnom stranom okrenutom prema van, često pravilno orijentirani i pozicionirani u visini očiju

⁶ Mramorni ulomak dovratnika portala/tranzene (DUM AM 3692) širine je 50 cm, visine 104,5 cm i debljine 8 cm. Ulomak je objavljen u dopunjenom i proširenom izdanju kataloga o ranosrednjovjekovnoj skulpturi iz fundusa Arheološkog muzeja u Dubrovniku – datiran je u šire razdoblje od 9. do 11. stoljeća (Menalo, 2018: 87, sl. 41). S obzirom na to da je ranosrednjovjekovni portal isklesan od mramora, može se pretpostaviti kako njegovo podrijetlo treba vezati za reprezentativnije sakralno zdanje. No nije sasvim jasno radi li se o Sv. Stjepanu na Pustijerni gdje je dovratnik/tranzena pronađen ili o nekom drugom gradskom svetištu, moguće upravo obližnjoj katedrali.

⁷ Veći broj romaničkih mramornih uradaka detektiran je u dubrovačkoj povijesnoj jezgri i njezinoj okolici. Riječ je nalazima arhitektonske plastike od ostataka portala i prozora od raznih vijenaca, ali i liturgijskog namještaja uglavnom dijelova ciborija i propovjedaonice, a za koje se smatra da su pripadali reprezentativnoj opremi velebne dubrovačke prvostolnice i da su nastali tijekom 13. stoljeća. Svi ulomci su isklesani od mramora, a radilo se o reutilizaciji tog skupocjenog materijala koji je najvjerojatnije potjecao iz sakralnog sklopa koji je prethodio izgradnji romaničke katedrale (I. Fisković, 2014: 87–107; I. Fisković, 2015: 39–66, bilj. 22).

⁸ Mramorni ulomak ploče (DUM AM 3769) širine je 38 cm, visine 33 cm i debljine 7,5–9,5 cm. Ulomak je prva objavila R. Menalo (Menalo, 2006: 70, sl. 74).

⁹ Strogo i pravilno isklesana složena geometrijska shema, s nizom učvorenih troprutih kružnica isprepletenih trostrukim dijagonalnim trakama, rad je sigurne klesarske ruke, dobro izvježbane u složenijim geometrijskim prepletima karakterističnima upravo za zrelu predromaniku prve polovine ili sredine 10. stoljeća. Srodna geometrijska kompozicija zamjetna je na pločama oltarne ograde iz crkve sv. Ivana Krstitelja na vrhu Ivanjeg brda na otoku Lopudu (pluteji su pohranjeni u Župnoj zbirci u Lopudu), dok od dubrovačkih primjera treba izdvojiti dobro sačuvanu ploču većih dimenzija uzidanu u baroknu kapelu sv. Ilara na lokalitetu Tri crkve na gradskom predjelu Boninovo (Tomas, 2022: 11–12).

¹⁰ Ž. Peković ulomak pripisuje dubrovačkoj ranosrednjovjekovnoj crkvi sv. Petra Velikog i smatra kako se radilo o stranici četverostranog ciborija (Peković, 2010: 149–150, sl. 133–134). No ne bi trebalo isključiti mogućnost da je ploča izvorno potjecala iz monumentalne katedrale jer se radi o mramornom ulomku. Naime, u crkvi sv. Petra Velikog detektiran je ponajveći broj nalaza dubrovačke predromaničke skulpture iz prve polovine ili sredine 10. stoljeća, međutim, ni jedan od tih ulomaka nije isklesan od mramora (Marković, Tomas, 2021: 41).

Sl. 4. Kapitel pronađen u parku Gradac u Dubrovniku (Izvor: Fisković, Cvito. 1958.-1959. „Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika“. U: *Starinar*, 9-10, str. 55, sl. 5.)

Sl. 5. Oltarna ograda iz crkve sv. Mihajla na otoku Koločepu (Izvor: Peković, Željko. 2008. *Četiri elafitske crkve*. Dubrovnik - Split: Omega engineering d.o.o. - Centar Studia mediterranea pri Filozofskom fakultetu u Splitu, str. 95, sl. 103.)

prolaznika. Tako upotrijebljeni stariji elementi za-
pravo su prezentirani kao umjetnički ili arheološki
izložci u otvorenom prostoru kako bi se naglasila
njihova spomenička vrijednost, tj. drevno podrijetlo,
ali i estetska komponenta jer se uvelike radilo o
ornamentiranim ulomcima. Taj vid ponovne uporabe
uglavnom ne zadire u promjenu fizičkog stanja ko-
rištenog starijeg elementa, doduše, često podrazu-
mijeva prijenos građe s udaljenijih (gradskih) loka-
cija. Među dubrovačkim primjerima valja navesti
jedan mramorni kasnoantički kapitel koji je bio
ugrađen u ogradni zid nove terase prilikom uređiva-
nja parka Gradac na Pilama krajem 19. i u prvim
desetljećima 20. stoljeća.¹¹ Riječ je o najvećem i naj-
starijem javnom parku u Dubrovniku, osnovanom
1898. godine na inicijativu nekolicine uglednih
građana okupljenih u „Društvo za promicanje inte-
resa Dubrovnika“ (današnje društvo „Dub“), koji je
imao snažan utjecaj na formiranje građanskog
društva u Dubrovniku.¹² Spomenuti kasnoantički
kapitel s nekolicinom drugih artefakata iz razdoblja
srednjeg vijeka i ranog novog vijeka tvorio je svoje-
vrstni javni lapidarij ili zbirku starina u tom histo-
ricističkom parku. Riječ je o korintskom kapitelu s
dvostrukim nizom akantovih listova, a koji se datira
u kraj 5. ili prvu polovinu 6. stoljeća (Slika 4). Treba
istaknuti da je kapitel već bio ponovno upotrijebljen,
budući da je presječen točno po sredini i time
pretvoren u polukapitel. Većih je dimenzija i dovodi
se u izravnu vezu s dvama srodnim mramornim
kapitelima iz katedrale u povijesnoj jezgri grada.
Potonji kapiteli su, također, bili naknadno upo-
trijebljeni, i to u doba baroka, kada su preoblikovani
u konzole glavnog oltara u svetištu katedrale.
Pretpostavlja se da su sva tri kasnoantička mramorna
kapitela izvorno potjecala iz sakralnog sklopa koji je
prethodio izgradnji romaničke prvostolnice (I.
Fisković, 2014: 71).

„SLUČAJ KOLOČEP – ŠIPAN“

Posebnu pozornost zaslužuju dva primjera
ponovne uporabe starijih mramornih elemenata na
Elafitskom otočju, a riječ je o dvama iznimno
kvalitetnim (novo)nastalim umjetničkim ostvaren-
jima na dubrovačkom prostoru kod kojih je vrlo
promišljeno zadržan dio starijeg reljefa najvjerojat-
nije kao simbol statusa, moći, starine i podrijetla.
Riječ je o oltarnoj ogradi iz crkve sv. Mihajla na

¹¹ Kasnoantički mramorni kapitel otkrio je C. Fisković
sredinom 20. stoljeća i prvi doveo u vezu s bliskim kapitelima
nadenima u katedrali (C. Fisković, 1958–1959: 54–55). Detalj-
nije o tim kapitelima v. u: C. Fisković, 1958–1959: 54–55; Šiljeg,
2007: 257–261; Žile, 1988: 178–179, 184, sl. 10–11; Žile, 1997:
115; Žile, 2001: 459–460, T. I. sl. 1–2; I. Fisković, 2014: 71.

¹² Za park Gradac na Pilama u Dubrovniku v. Viden, 2018:
193–215.

otoku Koločepu i skulpturi sv. Ivana Krstitelja iz
crkve posvećene istom svetcu na predjelu Šilovo
Selo na otoku Šipanu. Crkva sv. Mihajla na Kolo-
čepu podignuta je na ondašnjem izvangradskom
prostoru Dubrovnika u prvoj polovini ili sredini 12.
stoljeća, a u isto doba nastaje i njezina luksuzna
oprema isklesana od mramora (Tomas, 2017: 47,
51–54). Omanje srednjovjekovno zdanje izgrađeno
je u najplodnijoj otočnoj udolini, uz glavnu
komunikaciju koja povezuje dvije najznačajnije
uvala – Donje Čelo na zapadu i Gornje Čelo na
sjeveroistoku.¹³ Po svojim arhitektonskim obilježji-
ma crkva pripada tzv. južnodalmatinskom jedno-
brodnom kupolnom tipu, a radi se o specifičnom tipu
srednjovjekovnoga graditeljstva karakterističnog za
dubrovački kraj.¹⁴ Vrijeme njezina podizanja i opre-
manja korespondira s jačim odrazima grgurovske
reformne na ovim prostorima i ponovnim uzletom
dubrovačke crkve, kada dolazi i do intenzivnijeg
investiranja u gradska i izvangradska svetišta u vidu
njihovih obnova ili izgradnji.¹⁵ U tom razdoblju
obnovljena je monumentalna prvostolnica, a na
Elafitima, napose na trima najvećim otocima dubro-
vačkog arhipelaga – Šipanu, Lopudu i Koločepu –
gradi se znatniji broj sakralnih zdanja, od kojih čak
devet crkava tzv. južnodalmatinskog jednobrodnog
kupolnog tipa (Tomas, 2014: 49–60).

Među novopodignutim elafitskim svetištima
ističe se upravo koločepska crkva Sv. Mihajlo zbog
svoje reprezentativne opreme, jer je u cijelosti
isklesana od skupocjenog materijala mramora kojim
ovaj prostor oskudijeva (Slika 5). Za njezinu izradu
upotrijebljena je starija mramorna građa s otoka, a
radilo se o dijelovima antičkih sarkofaga i nosača
koji su nekada resili rezidencijalno-gospodarski
sklop u obližnjoj uvali Donje Čelo.¹⁶ Od te preina-

¹³ Detaljnije o crkvi sv. Mihajla na otoku Koločepu v. u
Lisičar, 1932: 86–89, 96, 108, 120–121; Žile, 2003: 105–114;
Peković, 2008: 84–105; Tomas, 2014: 131–143, sa starijom
literaturom.

¹⁴ Južnodalmatinski jednobrodni kupolni tip uvriježen je
naziv za tip srednjovjekovnoga graditeljstva karakterističnog za
dubrovački kraj, a napose za Elafitsko otočje. Taj naziv prvi je
uveo u znanstvenu literaturu T. Marasović 1960. godine (Maras-
ović, 1960: 33–47). Svi spomenici toga tipa gradnje detaljno su
obrađeni u doktorskom radu I. Tomas (Tomas, 2014: 7–235, sa
starijom literaturom).

¹⁵ Detaljnije o graditeljskim intervencijama u doba grgurovske
reformne na dubrovačkom prostoru v. u Tomas, 2014:
49–60, sa starijom literaturom.

¹⁶ Za izradu oltarne ograde korišteni su ostaci sarkofaga
isklesanog od kararskog mramora. Dijelovi prozorskog okvira
rađeni su od istog sarkofaga, ali i od nosača koji je potjecao iz
rezidencijalno-gospodarskog sklopa u uvali Donje Čelo. Oltarna
ograda i prozorski okvir rekonstruirani su 2000. godine, a nalaze
se u Župnoj zbirci Koločep u Donjem Čelu. Detaljnije o oltarnoj
ogradi i prozorskom okviru iz crkve sv. Mihajla na otoku Kolo-
čepu v. u Cambi, 2000: 5–8; Delonga, 2000: 23–28; Peković,
2000: 9–17; Petricioli, 2000: 18–22; Žile, 2002: 254–267; Žile,
2003: 81–86, 101, 110 i dalje; Peković, 2008: 84–105; Peković,
2010: 199–203; Tomas, 2017: 51–54).

Sl. 6. Zabat oltarne ograde iz crkve sv. Mihajla na otoku Koločepu, prednja strana (foto: Ivana Tomas, 2019.)

Sl. 7. Zabat oltarne ograde iz crkve sv. Mihajla na otoku Koločepu, poledina (foto: Ivana Tomas, 2019.)

Sl. 8. Skulptura sv. Ivana Krstitelja iz crkve sv. Ivana Krstitelja na otoku Šipanu, prednja strana (foto: Predrag Marković, 2021.)

Sl. 9. Skulptura sv. Ivana Krstitelja iz crkve sv. Ivana Krstitelja na otoku Šipanu, poledina (foto: Predrag Marković, 2021.)

čene mramorne opreme antičke provenijencije stvorena je reljefno urešena ranoromanička oltarna ograda i prozorski okvir. Osim karakterističnih ranoromaničkih biljnih vitica zastupljenih na tim reljefima, na zabatu i ploči oltarne ograde nazočni su i vješto isklesani figurativni prikazi, s minuciozno izvedenim detaljima, koje je stvorila sigurna i vrsna klesarska ruka, dobro izvježbana u tvrđem materijalu mramoru. Na lijevom pluteju oltarne ograde predočena je scena lova s četiri male figure u pokretu inspirirane antičkom umjetnošću – dva dječaka pušu u rog, pas lovi divljač i krilati konj; a na prednjoj strani zabata je frontalno popsrsje arkandela Mihovila s raskošnim krilima i žezlom u ruci (Slika 6). Pozornost treba skrenuti na poledinu zabata, jer je ondje ostao vidljiv značajniji dio antičkog reljefa (Slika 7). Na njemu je djelomično očuvan lik muškarca koji sjedi na stolici s rotulom u rukama, a do njega stoji žena prekrivenih nogu. Radilo se o intelektualnoj sceni „čitanja“ koja se izvorno nalazila na sarkofagu, za kojega se pak smatra da je nastao u Rimu u drugoj polovini 3. stoljeća (Cambi, 2000: 5–8; Cambi, 2002: 165). S obzirom na to da je ta strana oltarne ograde bila usmjerena prema svetištu i oltaru, reljef je okrenut naopak, najvjerojatnije zbog toga što se radilo o prekršćanskom uratku. No reljef je promišljeno inkorporiran u novi sakralni kontekst jer se nalazi na zabatu, dakle, ključnom dijelu oltarne ograde na kojem je prikazan sv. Mihovil i ispisan posvetni natpis. To upućuje na vrlo smisljeno valoriziranje starijeg reljefa i ciljano naglašavanje njegova simboličkog značenja, jer u suprotnom ne bi bio ostavljen na zabatu. Intenciju da se upravo na poledini titulara crkve zadrži dio reljefa antičkoga podrijetla mogla je inicirati jedino osoba koja je investirala u izgradnju i opremanje tog sakralnog zdanja, tj. njezin naručitelj. Stoga u novom kontekstu taj antički reljef dobiva konotaciju drevnosti i starine, a time, čini se, postaje i sredstvo prezentacije statusa i moći onovremenog vlasnika/korisnika Sv. Mihajla i njegovih posjeda. Visoke materijalne mogućnosti, ali i tadašnje estetsko htijenje, nagnale su koločepskog investitora da omanju crkvu, inače karakterističnu za to doba, vrlo reprezentativno opremi, i to upravo mramorom koji je tada bio rijedak i izrazito poželjan „proizvod“. S izuzetkom dubrovačke prvostolnice, tj. najvažnijeg sakralnog zdanja na tom prostoru, očuvana mramorna oprema iz Sv. Mihajla je zasad najluksuzniji primjer opremanja nekog srednjovjekovnog svetišta u dubrovačkom kraju.

Četiri stoljeća kasnije na obližnjem otoku Šipanu nastaje još jedno kvalitetno umjetničko ostvarenje od prerađenog ostatka starije kiparske cjeline, na poledini kojega je također promišljeno očuvan veći dio ranijeg figurativnog reljefa. Riječ je o renesansnoj skulpturi sv. Ivana Krstitelja iz crkve posvećene istom svetcu na predjelu Šilovo Selo, smještenom u najplodnijoj otočnoj udolini, prostra-

nom Šipanskom polju. Vrijeme izrade mramornog kipa sv. Ivana Krstitelja moguće je datirati u prvu polovinu 16. stoljeća, odnosno u doba podizanja prostrane renesansne građevine uz zapadnu stranu ranije, srednjovjekovne, crkve (Marković, Tomas, 2021: 29–42). Tom prilikom srušeno je zapadno pročelje starijeg zdanja, pa je nekadašnja omanja crkva postala apsidom mlađe dogradnje. Srodne graditeljske intervencije česte su na prostoru Dubrovnika i njegove okolice u ranom novom vijeku, što na neki način upućuje i na svojevrstno valoriziranje ranije baštine u duhu ondašnjeg humanizma (Marković, Tomas, 2021: 30). No zdanje u Šilovu selu svojom veličinom nadilazi sve ostale slične primjere dogradnji, što bi ukazivalo kako se radilo o razmjerno većoj graditeljskoj i financijskoj investiciji tadašnjeg vlasnika/korisnika tog šipanskog posjeda (Marković, Tomas, 2021: 30). Za lunetu glavnog portala spomenute renesansne dogradnje izrađen je i razmatrani kiparski uradak s likom titulara crkve. Na prednjoj strani mramornoga bloka u visokom reljefu dopojasno je prikazan isposnički lik zadnjeg proroka – sv. Ivana Krstitelja u prepoznatljivoj pustinjačkoj odjeći (Slika 8). Po svojoj visokoj kvaliteti izvedbe, ali i luksuznom mramoru od kojega je skulptura isklesana, to iznimno umjetničko djelo renesansnih odlika izdvaja se od onodobnih kiparskih ostvarenja u dubrovačkom kraju.

Pozornost zaslužuje njegova poledina jer je ondje ostao vidljiv znatniji dio romaničkog figurativnog reljefa iz prve polovine 13. stoljeća (Marković, Tomas, 2021: 35–39; Slika 9). Reljefno urešen dio starijeg uratka vrlo je vješto i smisljeno ukomponiran u stražnju stranu Ivanova ogartača, tj. u novi rad. Na reljefu je predočen gornji dio orla, a od njegova tijela dobro je sačuvana glava s kljunom, vrat i dio trupa te uzdignuto veće krilo. Po svemu sudeći, na ulomku je nekada bio prikazan orao uzdignutih krila u borbi sa zmijom. Orao koji nadvladava zmiju ili zmaja, odnosno zla bića, čest je prikaz u kršćanskoj ikonografiji i simbolička je poruka borbe dobra protiv zla. Takvi prikazi s tematikom pobjede dobra nad zlom uobičajeni su u razdoblju zrelog srednjeg vijeka, a napose u romaničkoj umjetnosti gdje je spomenuti sadržaj najčešće bio prikazivan na portalima ili prozorskim okvirima sakralnih zdanja. Mramorni ulomak s romaničkim orlom nekada je pripadao reljefno urešenoj cjelini većih razmjera. Po svemu sudeći, radilo se o okviru portala ili prozora koji je krasio neko znamenitije dubrovačko svetište, možda upravo monumentalnu prvostolnicu (Marković, Tomas, 2021: 35–38).

Premda oltarnu ogradu s Koločepa i skulpturu sv. Ivana Krstitelja iz Šilova sela dijele čak četiri stoljeća od njihove izrade, primjetno je kako je kod obaju ostvarenja smisljeno zadržan dio ranijega figurativnog reljefa simboličke konotacije – na Koločepu antička scena „čitanja“, a na Šipanu srednjovjekovni orao – koji je ciljano implementiran u novi

kontekst u svrhu njegova značenjskoga oplemenjivanja. Indikativno je i to da se u oba slučaja stariji reljef nalazi na poledini skulptorskoga prikaza titulara crkve – sv. Mihovila na Koločepu i sv. Ivana Krstitelja na Španu – što svakako treba pripisati intenciji samih naručitelja, odnosno tadašnjih vlasnika/korisnika tih sakralnih zdanja. Također, u obama slučajevima radilo se o važnijim i imućnijim investitorima koji u danom povijesnom razdoblju naručuju iznimno kvalitetna umjetnička ostvarenja od skupocjenog mramora, sa svjesno ostavljenim tragom prošlosti u vidu starijeg reljefa.

LITERATURA

Babić, Ivo. 2006. „Spolije na tlu ranosrednjovjekovne Hrvatske“, u: *Starohrvatska prosvjeta*, 33 (3), str. 91–125.

Basić, Ivan; Jurković, Miljenko. 2011. „Prilog opusu Splitske klesarske radionice kasnog VIII. stoljeća“, u: *Starohrvatska prosvjeta*, 38 (3), str. 149–185.

Cambi, Nenad. 2000. „Ulomci antičkih sarkofaga s Koločepa“, u: *Oltarna ograda s Koločepa*. Ur. Ante Milošević. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, str. 5–8.

Cambi, Nenad. 2002. *Antika*. Zagreb: Naklada LJEVAK d.o.o.

Deichmann, Friedrich Wilhelm. 1940. „Säule und Ordnung in der frühchristlichen Architektur“, u: *Römische Mitteilungen*, 55, str. 114–130.

Deichmann, Friedrich Wilhelm. 1975. *Spolien in der spätantiken Architektur*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.

Deichmann, Friedrich Wilhelm. 1976. „Il materiale di spoglio nell'architettura tardoantica“, u: *In Corsi di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina*, Ravenna: Longo, str. 131–146.

Delonga, Vedrana. 2000. „Pisana uspomena na jednu „sestru i kraljicu“, u: *Oltarna ograda s Koločepa*. Ur. Ante Milošević, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, str. 23–28.

Einhart. 1992. *Život Karla Velikog (Vita Karoli Magni)*. Prevela: Zvezdana Sikirić. Uvodne tekstove i komentare napisali: Lovorka Čoralić, Ivo Goldstein, Zvezdana Sikirić. Zagreb: Latina et Graeca.

Fisković, Cvito. 1958.–1959. „Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika“, u: *Starinar*, 9-10, str. 53–57.

Fisković, Igor. 2014. „Likovna oprema i umjetnine starih katedrala“, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*. Ur. Katarina Horvat-Levaj. Dubrovnik – Zagreb: Gradska župa Gospe Velike – Institut za povijest umjetnosti, str. 69–113.

Fisković, Igor. 2015. „Još o romaničkoj skulpturi s dubrovačke katedrale“, u: *Ars Adriatica*, 5, str. 39–66.

Jakšić, Nikola; Hilje, Emil. 2008. *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije – Kiparstvo I. (od IV. do XVI. stoljeća)*. Zadar: Zadarska nadbiskupija.

Josipović, Ivan. 2014. „Radionica pluteja zadarske katedrale“, u: *Ars Adriatica*, 4, str. 43–62.

Kinney, Dale. 2001. „Roman Architectural Spolia“, u: *Proceedings of the American Philosophical Society*, 145 (2), str. 138–161.

Kinney, Dale. 2006. „The Concept of Spolia“, u: *A Companion to Medieval Art: Romanesque and Gothic in Northern Europe*. Ur. Conrad Rudolph. Malden: Blackwell Publishing, str. 233–252.

Lisičar, Vicko. 1932. *Koločep nekad i sada*. Dubrovnik.

Marasović, Tomislav. 1960. „Regionalni južnodalmatinski kupolni tip u arhitekturi ranog srednjeg vijeka“, u: *Beritičev zbornik. Zbornik radova iz dubrovačke povijesti u počast sedamdesetogodišnjice dubrovačkog konzervatora Lukše Beritića*. Ur. Vjekoslav Cvitanović. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, str. 33–47.

Marković, Predrag; Tomas, Ivana. 2021. „Mramorna skulptura sv. Ivana Krstitelja iz crkve sv. Ivana Krstitelja na otoku Španu“, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 45, str. 29–42.

Menalo, Romana. 2006. *Ranosrednjovjekovna skulptura*. Dubrovnik: Dubrovački muzeji – Arheološki muzej.

Menalo, Romana. 2018. *Ranosrednjovjekovna skulptura iz fundusa Arheološkog muzeja u Dubrovniku*. Dubrovnik: Dubrovački muzeji.

L'Orange, Hans Peter. 1939. *Der spätantike Bildschmuck des Konstantinsbogens*. Berlin.

Panofsky, Erwin. 1979. *Abbot Suger on Abbot Suger on the Abbey Church of St. Denis and Its Art Treasures*. Princeton.

Parat, Josip. 2020. „Mramor u carskom Rimu: *privata, luxuria, publica magnificentia*“, u: *Latina et Graeca*, 37 (2), str. 43–69.

Peković, Željko. 2000. „Oltarna ograda crkve sv. Mihajla s otoka Koločepa“, u: *Oltarna ograda s Koločepa*. Ur. Ante Milošević. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, str. 9–17.

Peković, Željko. 2008. *Četiri elafitske crkve*. Dubrovnik – Split: Omega engineering d.o.o. – Centar Studia Mediterranea pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu.

Peković, Željko. 2010. *Crkva Sv. Petra Velikoga. Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura*. Dubrovnik – Split: Omega engineering d.o.o. – Centar Studia Mediterranea pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu.

Pensabene, Patrizio. 1989. „Amministrazione dei marmi e sistema distributivo nel mondo romano“, u: *Marmi antichi*. Ur. Gabriele Borghini. Rim, str. 43–54.

Pensabene, Patrizio. 2017. „Architectural Spolia and Urban Transformation in Rome from Fourth to the Thirteenth Century“, u: *Perspektiven der Spolienforschung 2*. Ur. Stefan Altekamp, Carmen Marcks-Jacobs, Peter Seiler. Berlin: Zentren und Konjunkturen der Spolierung, str. 177–234.

Petricioli, Ivo. 2002. „Razmišljanja o ulomcima s Koločepa“, u: *Oltarna ograda s Koločepa*. Ur. Ante Milošević. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, str. 18–22.

Piteša, Ante. 2012. *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici u Arheološkome muzeju u Splitu*. Split: Arheološki muzej u Splitu.

Plinije Stariji. 2012. *Povijest antičke umjetnosti. Oda brani ulomci iz XXXIII., XXXIV., XXXV. I XXXVI. knjige Prirodoslovlje*. Preveli: Uroš Pasini, Ante Podrug. Bilješke i objašnjenja: Nenad Cambi. Split: Književni krug.

Šiljeg, Bartul. 2007. „Ranokršćanski mramorni korintski kapiteli iz Dubrovnika“, u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 24, str. 257–261.

Tomas, Ivana. 2014. *Srednjovjekovne jednobrodne crkve s kupolom južne Dalmacije i Boke kotorske*. Doktorski rad, rukopis. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Tomas, Ivana. 2017. *Spomenici otoka Lopuda od antike do srednjeg vijeka* [s prilogom M. Zeman]. Zagreb – Dubrovnik: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-press – Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku.

Tomas, Ivana. 2022. „Predromanička ploča s lokaliteta Tri crkve na Boninovu u Dubrovniku“, u: *Portal: godišnjak HRZ*, 13, str. 7–19.

Viđen, Ivan. 2018. „Nastanak i razvoj parka Gradac u Dubrovniku“, u: *Zbornik radova dr. sc. Bruno Šišić dubrovački krajobrazni arhitekt*. Ur. Mara Marić. Dubrovnik: Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik – Sveučilište u Dubrovniku, str. 193–217.

Zornija, Meri. 2016. „TEMPORIBUS DOMINI IOHANNIS EPISCOPI...’ – o počecima predromaničke skulpture u Boki kotorskoj“, u: *Ars Adriatica*, 6, str. 23–40.

Žile, Ivica. 1988. „Spolia i ostali nalazi skulpture i plastike u Dubrovniku do pojave romanike“, u: *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, 12. Ur. Željko Rapanić. Zagreb: Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, str. 175–188.

Žile, Ivica. 1997. „Naselje prije Grada“. *Dubrovnik*, 4, str. 97–123.

Žile, Ivica. 2001. „Kameni namještaj i arhitektonska plastika prve dubrovačke katedrale“, u: *Tisuću godina Dubrovačke (nad)biskupije. Zbornik radova znanstvenog skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije/metropolije (998.–1998.)*. Ur. Želimir Puljić, Nediljko A. Ančić. Dubrovnik: Biskupski ordinarijat Dubrovnik – Crkva u svijetu Split, str. 455–517.

Žile, Ivica. 2002. „Novi nalazi predromaničke skulpture s otoka Koločepa“, u: *Zbornik Tomislava Marasovića*. Ur. Ivo Babić, Ante Milošević, Željko Rapanić. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, str. 254–267.

Žile, Ivica. 2003. *Predromaničko crkveno graditeljstvo otoka Koločepa*. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik.

SUMMARY

THE OLD INSIDE THE NEW: ON THE SEMANTICS OF SPOILIATION OF MARBLE FRAGMENTS IN DUBROVNIK AND ON THE ELAFITI ISLANDS

This paper focuses on the phenomenon of reused marble fragments and their incorporation into new ensembles, with regards to the previous theoretical standpoint and methodology of the research. In different historical periods the intended use of *spolia*, i.e., ancient elements taken from certain building materials, was often a means to convey status, power and antiquity. Viewed conceptually, the *spolia* as a bearer of new meanings and significations could be understood as a medium with a symbolic message in the public or private space. Of the particular interest to *spolia* studies has always been a luxurious marble because its reuse had an aesthetic and symbolic connotation. Since the classical antiquity this noble material was perceived as an attribute of political and social prestige, and in many cases its use had a specific ideological meaning. The purpose of this paper is to reexamine the relationship between the spoliated marble pieces and their new settings, and mainly to detect the historical, artistic and ideological reasons for their implementation into new contexts on selected case studies in Dubrovnik and on the Elafiti Islands during the Middle Ages and Early Modern times.

Key words: *spolia*, reuse, marble, medium, Dubrovnik, the Elafiti Islands